

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ РИМСЬКОГО
ПРИВАТНОГО ПРАВА»**

Харків

2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ОСНОВИ РИМСЬКОГО
ПРИВАТНОГО ПРАВА”**

(рівень вищої освіти – перший (бакалаврський) рівень,
ступінь вищої освіти – бакалавр,
галузь знань 08 «Право», спеціальність – 081 «Право»,
статус навчальної дисципліни - вибіркова)

*Затверджено на засіданні
Вченої ради університету
(протокол № 4 від 16.04.2025 р.)*

**Харків
2025**

Програма навчальної дисципліни “Основи римського приватного права”
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» / уклад.: В. І. Борисова, Н.
В. Коробцова, О. О. Біляєв. Харків : Нац. юрид. ун-т України ім. Ярослава
Мудрого, 2025. 20 с.

Укладачі: В. І. Борисова
Н. В. Коробцова
О. О. Біляєв

Затверджено на засіданні кафедри цивільного права
протокол № 11 від 07 травня 2025 р.;

Завідувачка кафедри – Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна, доктор
юридичних наук, професор

ВСТУП

Основи римського приватного права є однією з навчальних дисциплін, вивчення якої сприяє усвідомленню майбутніми фахівцями значення норм права, які регулювали в Стародавньому Римі майнові відносини. Римське приватне право характеризується чіткістю визначень і високою юридичною технікою, а тому в підготовці висококваліфікованих юристів неможна обійтися без його вивчення. Знайомство з основними принципами, правовими ідеями, поняттями, категоріями та інструментами римського приватного права і його системою допоможе сформувати у сучасного фахівця в галузі права юридичне мислення, створить передумови для наукового аналізу життєвих ситуацій, сприятиме пошуку юридично обґрунтованих шляхів і способів вирішення тих чи інших казусів.

Основним завданням вивчення даної навчальної дисципліни є ознайомлення студентів із засадами римського приватного права, засвоєння його загальних юридичних категорій та інститутів, джерел їх становлення, процесу розвитку та подальшого впливу на цивільне право.

Студенти повинні усвідомлювати значення римського приватного права для юридичних наук, його місце в системі наукового пізнання, роль в дослідженні правової дійсності; засвоїти юридичні поняття та терміни, що були вироблені римськими юристами та використовуються у сучасній юридичній літературі та законодавстві; розуміти сутність та причини рецепції римського приватного права; сформувати розуміння сутності історичних явищ, латинських юридичних термінів та виразів; розвинути юридичне мислення та набути навички розв'язання цивільно-правових спорів; ознайомитися з першоджерелами – текстами римських юристів класичного періоду, положеннями римського приватного права.

Ознайомлення студентів денної форми навчання із вказаними вище питаннями має здійснюватися з метою засвоєння понятійного правового інструментарію, окремих правових інститутів римського приватного права,

вивчення спеціальних нормативних актів і набуття навичок тлумачення і практичного використання теоретичних знань у правозастосуванні. Усе це вимагає звернення до таких форм навчальної роботи, як лекції, практичні заняття, колоквіуми, ділові ігри, консультації; індивідуальні навчально-дослідні завдання; самостійна робота студентів.

Програма навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» включає наступні теми: поняття та предмет римського приватного права; джерела римського права; особи; сімейне право; захист прав та позови; загальні положення про речове право; володіння; право власності; права на чужі речі; загальне вчення про зобов'язання; загальні положення про договори; окремі види договорів та квазіконтракти; деліктні зобов'язання та квазіделікти; загальні положення про спадкове право, спадкоємство за законом та заповітом.

Розуміння вищенаведених тем дозволить досягти мети даної дисципліни – ознайомити студентів із засадами римського приватного права, засвоїти його загальні поняття та інститути, джерела їх становлення, процес розвитку та подальшого впливу на цивільне право.

Студенти повинні

знати:

- історію становлення та закономірності розвитку римського права;
- критерії поділу римського права на приватне та публічне;
- юридичну термінологію, розроблену римськими юристами;
- основні положення речового, зобов'язального, сімейного, спадкового та процесуального права Риму.

уміти:

- володіти юридичною термінологією, розробленою римськими юристами;

- творчо використовувати юридичні конструкції, які запозичені з римського приватного права;
- оцінювати положення сучасного цивільного права, сімейного права та практику їх застосування із точки зору цінностей римської юриспруденції;
- застосовувати набуті знання й уміння у вирішенні професійних завдань.

Модуль I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Т е м а 1. Поняття та предмет римського приватного права

Поняття «римське право». Римське «публічне» та «приватне» право: критерії розмежування і сфери дії. Зміст понять «приватне право» (*ius privatum*) та «цивільне право» (*ius civile*).

Предмет римського приватного права.

Системи римського приватного права. Особливості кожної із зазначених систем. Цивільне право (*ius civile*) як національна та найдавніша система права. Характерні ознаки цивільного права (*ius civile*): національна обмеженість, чітко визначений суб'єктний склад, формалізм та стійкий консерватизм. Право народів (*ius gentium*): передумови появи, особливості, відмінності від цивільного права (*ius civile*) та переваги. Преторське право (*ius praetorium*). Характерні ознаки преторського права (*ius praetorium*): спрощення правових процедур, наявність чіткості та ясності правових приписів, лаконічність та глибока змістовність.

Принципи римського приватного права. Тенденції розвитку приватного права класичного періоду: приватне право як універсальна система права; відокремлення права від релігії; врахування дійсної волі сторін при тлумаченні контрактів; утворення розвиненої системи договорів (контрактів); диспозитивність норм; зміни у системі форм правотворення; зміна характеру та діяльності юристів.

Значення римського приватного права для виникнення і розвитку правових систем країн Європи. Рецепція римського права. Значення римського права в сучасній юриспруденції.

Т е м а 2. Джерела римського приватного права

Періодизація розвитку Римської держави і права. Етапи періодизації: архаїчний період, передкласичний період (республіка), класичний період (принципат), післякласичний період. Юстиніанівський період.

Поняття та види джерел римського приватного права.

Джерела виникнення та змісту римського приватного права. Рабовласницьке суспільство як джерело змісту правових норм.

Джерела римського права як форми вираження права (джерела правотворення). Історичний розвиток джерел римського права. «Писане» та «неписане» право. Звичаї як норми неписаного права. «Побутові» та «юридичні» звичаї. Еволюція поняття «закон» у процесі розвитку римської держави. Види законів. Постанови народних зборів у республіканський період. Сенатусконсульти періоду принципату. Імператорські конституції: едикти (edicta), декрети (decreta), рескрипти (rescripta), мандати (mandata). Едикти магістратів як специфічна форма правотворчості. Етапи розвитку правотворчої діяльності преторів. Діяльність римських юристів (юриспруденція) як форма правотворчості. Значення римської юриспруденції для формування приватного права у Стародавньому Римі: участь правників у формуванні розуміння права, його ідей та основних засад; участь у правотворенні.

Джерела пізнання римського права. Закони: Закони XII таблиць, Аквіліїв закон (Lex Aequilia), Петеліїв закон (Lex Paetelia), Фальцидіїв закон (Lex Falcidia), Кодифікація Юстиніана (Corpus iuris civilis).

Кодифікація Юстиніана. Звід римського цивільного права (Corpus iuris civilis). Дігести (Пандекти), Інституції, Кодекс, Новели.

Т е м а 3. Особи

Поняття «особа» (persona) в римському праві. Особа як «суб'єкт власного права». Правовий стан (caput). Стан свободи (status libertatis). Стан громадянства (status civitatis). Сімейний стан (status familiae).

Поняття та зміст правоздатності. Момент виникнення та припинення правоздатності. Обмеження правоздатності: мінімальне, медіальне, максимальне. Приниження честі: зміст та види.

Поняття «дієздатність». Обсяг дієздатності залежно від віку, стану здоров'я та сімейного стану.

Правове положення римських громадян. Зміст правоздатності римських громадян у приватноправовій та публічній сферах. Набуття і втрата римського громадянства.

Правове положення латинів. Правове положення переґринів. Правове положення вільновідпущеників. Відносини вільновідпущеника та його колишнього господаря (патронат). Правове положення колонів. Спадковий колонат.

Правове положення рабів. Підстави виникнення рабства. Рабський пекулій (*resculium*). Звільнення з рабства (*manumissio*).

Юридичні особи. Види юридичних осіб: держава, муніципії, професійні спілки.

Інститут представництва: суть, зміст, передумови появи. Представництво на основі закону (обов'язкове), на змішаних підставах (добровільно-примусове) та на договірних засадах (добровільне). Заборона на застосування представництва.

Т е м а 4. Сімейне право

Загальний устрій та склад римської сім'ї (*familia*). Особи свого права (*persona sui juris*) та особи чужого права (*persona alieni juris*). Агнатська та когнатська спорідненість. Склад агнатської та когнатської родини. Ступені агнатського споріднення. Лінії та ступені когнатського споріднення.

Поняття та види шлюбу. Законний римський шлюб (*matrimonium iustum*) та шлюб між переґрінами та іншими вільними прошарками населення.

Поняття та види законного римського шлюбу. Позитивні та негативні умови укладення шлюбу.

Шлюб із чоловічою владою (*cum manu*). Порядок, умови та обмеження щодо укладення шлюбу із чоловічою владою (*cum manu*). Правові відносини подружжя в шлюбі *cum manu*: особисті та майнові.

Шлюб без чоловічої влади (*sine manu*). Укладення шлюбу: умови та порядок. Правові відносини подружжя у шлюбі *sine manu*. Позитивні та негативні риси шлюбу *sine manu*. Придане (*dos*). Дошлюбне дарування.

Припинення шлюбу. Підстави припинення шлюбу. Розлучення як підстава припинення шлюбу.

Конкубінат.

Правові відносини батьків і дітей. Батьківська влада (*in patria potestate*). Майнові права дітей. Пекулій. Усиновлення та узаконення дітей. Припинення батьківської влади: підстави та наслідки. Еманципація.

Опіка та піклування.

Т е м а 5. Захист прав. Позови

Самоуправство як первісна форма захисту прав. Недозволене самоуправство. Самозахист. Епохи саморозправи.

Загальний характер державного захисту прав. Органи державного захисту. Виникнення державного суду. Підсудність. Судові та позасудові способи захисту прав (гарантія, право утримання речі, секвестр).

Цивільний процес як форма захисту та реалізації прав. Види цивільного процесу. Легісакційний процес (*legis actiones*): поняття, стадії, особливості. Формулярний процес (*per formulas*). Формула позову та її складові. Екстраординарний процес (*cognitiones extra ordinem*).

Позовний захист. Поняття «позов» (*actio*). Види позовів. Речові позови (*actio in rem*). Абсолютний характер речово-правового захисту. Особисті позови (*actio in personam*). Відносний характер особисто-правового захисту. Позови «суворого права» (*actio stricti juris*) та позови «доброї совісті» (*actio bonae fidei*). Прямий позов (*actio directa*) та зворотний позов (*actio contraria*). Позов за аналогією (*actio utilis*). Позов з фікцією (*actio ficticia*). Позови для

відновлення порушеного майнового права; штрафні позови; позови про відшкодування збитків і покарання відповідача.

Кондикції.

Позовна давність: поняття та строк. Відмінність позовної давності від законних строків для пред'явлення позову. Початок перебігу позовної давності. Підстави та наслідки переривання та зупинення перебігу позовної давності. Наслідки спливу строку позовної давності.

Особливі засоби преторського захисту. Інтердикти (interdicta). Поновлення в первісному стані – реституція (restitutio). Стипуляція (stipulatio praetoria). Введення у володіння.

Модуль II. РЕЧОВЕ ПРАВО

Т е м а 6. Загальні положення про речове право

Загальна характеристика речового права. Види речових прав: володіння, право власності, права на чужі речі. Загальні та відмінні риси видів речових прав.

Поняття «річ» (res). Поділ речей на публічні та приватні.

Види речей у римському приватному праві: речі божественного та людського права; ізольовані від природи та ті, які невіддільні від неї; речі, створені природою, та речі, створені людською працею; живі та неживі речі; тілесні та безтілесні; ті, що перебувають в обороті, та ті, що вилучені з обороту; манциповані та неманциповані; рухомі та нерухомі; родові та індивідуально визначені; подільні та неподільні; споживні та неспоживні; прості й складні; головна річ та приналежності; плоди, продукція, доходи; майно; товар; безхазяйні речі.

Т е м а 7. Володіння

Поняття «володіння» (*possessio*). Історія виникнення володіння. Елементи володіння. Співвідношення володіння із правом власності. Види володіння. Законне володіння. Незаконне володіння: добросовісне і недобросовісне. Відмінність володіння від держання (*detentio*).

Встановлення володіння. Припинення володіння. Захист володіння. Види преторських інтердиктів.

Т е м а 8. Право власності

Поняття і зміст права власності. Обсяг та межі права власності. Право володіння (*jus hssidenti*). Право користування (*jus utendi*). Право розпорядження (*jus abutendi*). Право на одержання плодів (*jus fruendi*). Право на повернення речі від чужого фактичного володіння (*jus vindicandi*). Обмеження права власності.

Види права власності. Квіритська, преторська (бонітарна), провінційна власність та власність переґринів. Спільна власність.

Набуття права власності. Первісні та похідні способи набуття права власності. Манципація (*mancipatio*), уступка права (*in iure cessio*), традиція (*traditio*). Втрата права власності.

Захист права власності. Захист у позовному та спеціальному (за допомогою преторських інтердиктів) порядку. *Actio in rem* (позов «до речі»). Віндикаційний позов (*res vindicatio*). Негаторний позов (*actio negatoria*). Прогібіторний позов (*actio prohibitoria*). Захист преторської власності. Публіціанський позов.

Т е м а 9. Права на чужі речі

Права на чужі речі (*iure in re aliena*) як обмеження права власності. Поняття та види прав на чужі речі. Права користування чужими речами: сервітути, емфітевзис, суперфіцій. Права розпорядження чужими речами: іпотека.

Поняття та види сервітутів (servitutis). Земельні (предіальні) сервітути та їх різновиди. Особисті (персональні) сервітути та їх різновиди (usus, ususfructus, habitatio, operae servorum vel animalium). Підстави встановлення сервітутів. Припинення сервітутів. Захист сервітутів.

Емфітевзис (emphyteusis) і суперфіцій (superficies): загальні та відмінні риси. Здійснення прав та їх обмеження. Захист.

Заставне право. Поняття і форми застави (fiducia, pignus, hipotheca). Особливості різних форм застави. Права та обов'язки заставодержателя.

Модуль III. ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ТА СПАДКОВЕ ПРАВО

Т е м а 10. Загальне вчення про зобов'язання

Поняття «зобов'язання» (obligatio). Відмінності зобов'язально-правових та речово-правових відносин. Види зобов'язань (односторонні та двосторонні; такі, що виникають із договору, делікту, квазідоговору, квазіделікту; цивільні та преторські; натуральні; подільні та неподільні; альтернативні та факультативні; активні та пасивні; часткові та солідарні).

Підстави виникнення зобов'язання. Види юридичних фактів. Зміст зобов'язання (dare, facere, praestare). Сторони в зобов'язанні (кредитор та боржник). Множинність осіб у зобов'язанні (активна, пасивна, змішана). Особистий характер зобов'язань. Заміна осіб у зобов'язанні (новація, цесія, переведення боргу).

Виконання зобов'язання. Місце і час виконання зобов'язання, їх правове значення. Забезпечення виконання зобов'язання: застава, завдаток, неустойка, порука.

Наслідки невиконання зобов'язання. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання. Поняття та форми вини. Підстави звільнення від відповідальності (casus, vis major).

Припинення зобов'язання: поняття та підстави. Новація (novatio). Залік (compensatio). Поєднання кредитора і боржника в одній особі (confusio). Смерть кредитора або боржника. Випадкова неможливість виконання (impossibilium): фізична і юридична. Звільнення від боргу (remissio debiti).

Т е м а 11. Загальні положення про договори (контракти)

Поняття та види договорів. Контракти (contractus). Пакти (pactum). Односторонні та двосторонні договори. Синалагматичні договори. Платні та безоплатні договори. Договори суворого права (negotia stricti iuris) і договори доброї совісті (negotia bonae fidei). Абстрактні та каузальні договори. Формальні та неформальні договори. Види контрактів. Вербальні (verbis) та літеральні контракти (litteris). Реальні (res) та консенсуальні контракти (consensus). Безіменні контракти.

Умови (чинності) дійсності договорів.

Вільне волевиявлення сторін. Помилка (error): істотна та неістотна. Обман (dolus). Юридичні наслідки договору, укладеного під впливом помилки та обману. Правосуб'єктність сторін. Дотримання форми волевиявлення. Визначеність предмету договору. Зобов'язання з визначеним та невизначеним предметом. Реальна можливість виконання дій, що є предметом договору.

Зміст договору. Умови (елементи) змісту договору: істотні, звичайні та випадкові. Умова (conditio) та строк (dies). Відкладальні та скасувальні умови та строки. Мета (causa) договору.

Укладення договору. Стадії укладення договору (оферта. акцепт). Порядок укладення договору. Укладення договорів через представника.

Т е м а 12. Окремі види договорів (контрактів). Квзіконтракти

Вербальні контракти (verbis). Стипуляція (stipulatio). Клятвена обіцянка вільновідпущеника патрону (jussurandum liberti). Встановлення приданого (посагу) (dotis dictio).

Літеральні контракти (*litteris*). Боргові книги. Синграф (*syngrapha*), хірограф (*chirographum*).

Консенсуальні контракти (*consensus*). Договір купівлі-продажу (*emptio-venditio*). Договір найму (*locatio conductio*): найм речей, найм робіт, найм послуг. Договір доручення (*mandatum*). Договір товариства (*societas*).

Реальні контракти (*res*). Договір позики (*matuum*). Договір позички (*commodatum*). Договір поклажі (*depositum*) та його різновиди. Договір застави (*contractus pigne raticius*).

Безіменні контракти. Договір міни (*permutatio*). Прекарій (*precarium*). Оціночний договір (*aestimatum*).

Пакти (*pactum*) та їх види.

Захист прав, що виникають із контрактів та пактів.

Поняття «квазіконтракт» (*guasi ex contractus*). Ведення чужих справ без доручення (*negotiorum gestio*). Безпідставне збагачення однієї особи за рахунок іншої (*condicti sine causa*).

Кондикційні позови.

Т е м а 13. Деліктні зобов'язання. Квазіделікти

Поняття «делікт» (*delictum*). Делікти публічні (*delicta publica*) та делікти приватні (*delicta privata*).

Система деліктних зобов'язань. Окремі види деліктів: особиста образа (*injuria*), крадіжка (*furtum*), пограбування (*rapina*), неправомірне знищення або пошкодження чужого майна (*damnum injuria datum*), загроза (*metus*), обман (*dolus malus*).

Поняття «квазіделікт» (*guasi ex delicto*). Відповідальність судді за неналежне здійснення судового провадження. Відповідальність за викинуте або вилите із помешкання на вулицю. Відповідальність за небезпечне для оточення виставлене, підвішене або вивішене майно. Відповідальність власників готелів, заїжджих дворів, судноволодільців за шкоду, завдану майну постояльців або пасажирів.

Т е м а 14. Загальні положення про спадкове право. Спадкоємство за законом та заповітом

Спадкове право Стародавнього Риму. Етапи розвитку римського спадкового права. Основні поняття спадкового права: спадкування, спадкодавець, спадкоємець, спадкове майно, універсальне та сингулярне наступництво.

Поняття та види спадкування.

Спадкування за законом (*hereditas ab intestato*). Умови спадкування за законом (*hereditas ab intestato*). Коло спадкоємців за законом. Класи спадкоємців за цивільним правом, преторським правом, правом Юстиніана. Спадкування за правом представлення. Черговість спадкування.

Спадкування за заповітом (*testamentum*). Правова природа заповіту. Умови дійсності заповіту. Активна та пасивна заповідальна здатність. Форма заповіту. Приватні та публічні заповіти. Види заповітів. Підпризначення спадкоємця (субституція).

Поняття «легат» (*legatum*). Обмеження легатів. Фідеїкоміси (*fideicommissum*). Необхідне спадкування. Обов'язкова частка у спадщині.

Відкриття спадщини. Порядок та умови прийняття спадщини. Відмова від спадщини. Спадкова трансмісія (*transmissio delationis*). Відумерла спадщина (*bona vacantia*).

Захист спадкових прав.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

1. Гай. Институции. Книга 1. / пер. Ф. Дыдынский. Варшава. 1891. С. 15
— 108. URL:
[https://ru.wikisource.org/wiki/Институции_\(Гай;_Дыдынский\)/Книга_I](https://ru.wikisource.org/wiki/Институции_(Гай;_Дыдынский)/Книга_I) (дата
звернення: 08.12.2022).
2. Дигесты Юстиниана. URL:
https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/VI/520-540/Digestae_Just/index.htm (дата звернення: 08.12.2022).
3. Кодекс Юстиниана. URL:
https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/VI/520-540/Codex_Justinianus/text.htm (дата звернення: 08.12.2022).
4. Козинець І. Г., Хадієва Е. Законы XII таблиц – основне джерело
стародавнього римського права. URL:
http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17425/ПРЗТ%20РПП_Законы%20XII%20таблиць.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 08.12.2022).
5. Сальковский К. Институции. Основы системы и истории римского
гражданского права. Киев : Типография «Петр Барский», 1910. 592 с.
6. Титул II. К Аквилієву закону. URL:
https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/VI/520-540/Digestae_Just/9/text2.htm (дата звернення: 08.12.2022).

II. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Барон Ю. Система римского гражданского права. Вып. третий. Кн. 4.
Обязательственные права / пер. с нем. Л. Петражицкого. Киев : Типография
Императорского Университета Св. Владимира, 1888. 176 с.
2. Дадинский Ф. Залог по римскому праву. Варшава, 1872. 487 с.
3. Майданик Р. А., Рябоконь Є. О.. Римське приватне право. Практикум.
Київ : Алерта, 2021. 220 с.

4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: навч. посіб. Київ : Атіка, 2016. 256 с.
5. Мирза С. С. Основи римського права. Альбом схем : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2016. 167 с.
6. Никонов С. П. Развитие защиты владения в средневековой Европе. Харьков : Печ. Дело, кн. К. Н. Гагарина, 1905. 357 с.
7. Основи римського приватного права : підручник /за заг. ред. В.І. Борисової, Л.М. Баранової. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. 287 с. [Електронне видання].
8. Основи римського приватного права : навч.-метод. посіб. / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс. 2019. 296 с.
9. Підопригора О. А. Харитонов Є. О. Римське право : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 528 с.
10. Римське право крізь призму традиції і судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. 512 с.
11. Римське цивільне право : практикум / уклад.: Лубко І. М., Попова Н. О. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.
12. Римське приватне право. Практикум: навч. посіб. / за ред. Р. А. Майданика та Є. О. Рябоконя. Київ : Алерта, 2021. 220 с.
13. Римське право в схемах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 108 с
14. Савіньї Ф. К. фон. Право володіння. Київ : Право України, 2021. 512 с.
15. Синайский В. И. История источников римского права. Варшава : Тип. Варш. учеб. окр. 1911. 215 с.
16. Тетарчук І. В. Римське приватне право : навч. посіб. Харків : ЦУЛ, 2020. 136 с.
17. Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : посібн. для аудит. і самост. вивчення курсу. Одеса : Букаєв В. В., 2016. 396 с.

ІІІ. ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Гужва А. М. Галицький цивільний кодекс 1797 р. як взірці рецепції цивільного права. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 86 – 91.
2. Гужва А. М. Негативні зобов'язання у цивільному праві: постановка проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2019. Вип.28. С. 50 – 59.
3. Гужва А. М. Негативні зобов'язання у законодавстві та юридичній практиці. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/141213-negativni-zobovyazannya-u-zakonodavstvi-ta-yuridichniy-praktitsi> (дата звернення: 13.12.2022).
4. Karnaukh, B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication [Вина в деліктному праві: моральне обґрунтування і математична експлікація]. *Problems of Legality*. 2018. N 141. P. 54-64.
5. Карнаух, Б. Причинний зв'язок у деліктному праві: концепція *novus actus interveniens*. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9 (283). С. 11-15.
6. Карнаух, Б. Надлишкова причинність у деліктному праві. *Проблеми законності*. 2020. № 150. С. 67-77.
7. Коробцова Н. В. Віндикація біоматеріалу: римське право та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2022. С. 153 – 155.
8. Коробцова Н. В. Належне волевиявлення в сфері медичних правовідносин як оціночна категорія. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 36 – 39.
9. Печений О. П. Деякі проблеми недійсності заповіту. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 189-192. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/83/98.4> (дата звернення: 13.12.2022).
10. Харитонов Є. О. Приватне право як «європейський концепт»: підґрунтя та кореляти. *Часопис цивілістики*. Вип. 20. Одеса, 2016. С. 8 – 16.

11. Харитонов Є. О. Формування концепту права приватної власності у Стародавньому Римі. *Часопис цивілістики*. Вип. 21. Одеса, 2016. С. 8 – 13.

12. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Менталітет, правоментальність та концепт приватного права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 53 – 59.

СЕНМК

http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=103:osnovi-rimskogo-privatnogo-prava&Itemid=151